

Brez dvoma je knjiga, ki jo je tu zaradi izredno bogate vsebine težko ustrezno predstaviti, v prvi vrsti umetnostno (in cerkveno) zgodovinsko čtivo. Umetnost, zlasti likovna, je avtorju *Zgodovine ljubljanske stolne cerkve* veliko pomenila – posebej pomenljiv odraz njenega pomena za Dolničarjev krog je programatičnost stolnične poslikave oziroma opreme – in to se zrcali tudi v skrbno pripravljenem slikovnem gradivu knjige. Predvsem na začetku in v zadnji petini lahko vidimo več dobrih barvnih fotografij dr. Damjana Prelovška, med katerimi jih je največ s prizori iz Quagliovih fresk. Na splošno prevladujejo seveda risbe, ki jih je Janez Gregor Dolničar sam narisal v *Historii* ali jih je temu delu dodal kot priloge. Prav tako zanimivi so denimo v Dolničarjevo *Documenta* uvezeni načrti za novo stolnico, ki so jih v letih 1699-1701 napravili k projektu povabljeni arhitekti. Slikovne reprodukcije v knjigi so tematsko precej raznovrstne in, če jih "beremo" skupaj z besedilom, zgovorne. Po upodobitvah stare in nove stolnice, po skicah raznih napisov, predmetov in objektov, po portretih in drugem slikovnem gradivu nam namreč govori svet, ne tako oddaljen od našega, svet, ki ni (bil) samo svet (nastopajočih) umetnikov in prelatov. Škoda le, da vsaj k samostojnim ilustracijam v knjigi ni doslednega kazala.

Za sklep vzemimo knjigo v roke še enkrat! Natančnost in temeljitost, tako zelo značilni za celotno knjigo, sta pravzaprav razvidni že iz kolofona. V skladu s tem naj navedem, da je prevod *Historie*, ki ga je redigirala in dopolnila Lavričeva, delo dr. Marijana Smolika in da je besedila v verzih prevedel dr. Kajetan Gantar. Posebno pohvalno je, da ne izvemo zgolj za ime večje prevajalke povzetka v angleščino, Alenke Klemenc, marveč tudi za imena dveh recenzentov in oseb, ki so opravile jezikovni pregled (izrecno je omeniti dr. Blaža Resmana). Kljub deležem teh in nekaterih drugih sodelavcev pa je knjiga, katere izid je "nekako srečno sovpadel" s 300. obletnico zidave ljubljanske stolnice (in 30. obletnico ustanovitve Umetnostnozgodovinskega inštituta ZRC SAZU), predvsem sad velikega truda in potrpežljivosti dr. Ane Lavrič. Delo, ki bi vsekakor zaslužilo širši naslov, pomeni več kot solidno izhodišče za pripravo razstave in simpozija ob 300. obletnici posvetitve nove stolnice v letu 2007. Medtem bi mogel kak arhivist – zgodovinar koncept knjige s pridom uporabiti kot zgled pri objavi še kakšnega podobno ali tudi manj pričevalnega zgodnjenovoveškega vira. Poglavji "Ekdotična in prevajalska pojasnila" in "Rokopis *Historie*" (str. 17-24) bi mu bili pri tem posebej v pomoč.

Lilijana Žnidaršič Golec

Dr. Fran Viljem Lipič, Topografija c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane, Ljubljana, 1834. Faksimile, prevod in spremne študije (urednica Zvonka Zupanič Slavec, prevajalka Marjeta Oblak). Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije. Ljubljana 2003. 630 strani (prevod in študije)

Topografijo c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane je daljnega leta 1834 napisal ljubljanski zdravnik prof. dr. Fran Viljem Lipič (1799-1845). Lipič je bil rojen v Novi Vesi (madž. Igló, nem. Neudorf) na današnjem Slovaškem, kot potomec beneško-kotorske patricijske in madžarske plemiške družine. Po študiju medicine na Dunaju je nekaj let služboval v Ljubljani. V enajst let dolgem obdobju svojega službovanja na Kranjskem (1823-1834) je napisal dve obsežni deli, in sicer *Topografijo c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane* in prvo protialkoholno znanstveno razpravo na svetu *Grundzuge zur Dipsobiostatik*.

V prispevku bomo v prvem delu na kratko ocenili prevod in spremne študije, v drugem pa predstavili zelo zanimivo in v originalu težko dostopno Topografijo Frana Viljema Lipiča.

Po sto sedemdesetih letih je Topografija doživela ponatis in prevod. Faksimile, prevod in spremne študije sta za izdajo pripravili in uredili pobudnica ter urednica prevoda Zvonka Zupanič Slavec in prevajalka Marjeta Oblak. Knjigo sta predstavili širši javnosti na novinarski konferenci in na znanstvenem simpoziju v kliničnem centru v Ljubljani 29. maja 2003. Prof. dr. Franu Viljemu Lipiču v čast so ob tej priložnosti pripravili tudi skromno razstavo. Urednica Zvonka Zupanič Slavec je Lipiča označila kot avtorja, ki je "mestu in deželi ohranil barvit in trajen spomin na takratni čas, njegove ljudi, življenjske navade, zdravstvo in tisočero drugih stvari, ki jih njegova Topografija hrani kot dragocen zaklad". Njegovo Topografijo je predstavila kot "kakovostno delo, plod dolgoletnih priprav, zbiranja podatkov, skrbne analize, kritične sinteze in sodobne statistične obdelave, ki je nastala v času, ko se je trend pisanja takih topografij šele dobro začel, večinoma so bile objavljene šele po letu 1840". V knjigi, ki obsega štiri dele, najdemo podatke o pokrajini, klimi, vodovju; zdravstvenih in bivanjskih razmerah; načinu oblačenja, prehranjevanja; navadah prebivalstva. Topografija je vsekakor dragoceno domoznansko in naravoslovno delo in kot tako dobro izhodišče za poznavanje in proučevanje lokalne zgodovine, kulture, etnologije in sociologije, naravnih in nravnih, upravnih in gospodarskih značilnosti ter vir podatkov o zdravstvu in zdravstvenem stanju prebivalcev na območju Ljubljane v prvi četrtini 19. stoletja.

Pričujoča knjiga je rezultat leto in pol dolgega dela – prevajanja, raziskovanja, nešteti konzultacij in posvetovanj. Urednica in prevajalka sta se trudili pritegniti čim širši krog strokovnih sodelavcev, a zaradi preobilice dela le-teh sta včasih dobili tudi odklonilne odgovore – "tako, da marsikaj še čaka na strokovna dopolnila". Pri iskanju rešitev so sicer pomagali stro-

kovnjaki z različnih področij – zdravniki, farmacevti, kemiki, botaniki, agronomi, zoologi, veterinarji, geografi, meteorologi, geologi, zgodovinarji in arhivisti.

Prevajalka Marjeta Oblak je današnjemu bralcu približala besedilo tako, da je skušala vse izraze, tako poljudne kot tudi strokovne, posodobiti. Prevedenemu besedilu je za boljše razumevanje dodala opombe in glosar, ki vsebuje strokovno izrazoslovje, tujke in zgodovinsko odmaknjene pojme. Delo vsebuje tudi seznam starih dolžinskih, utežnih in drugih mer z ustreznimi pretvorbami v današnje mere. Pri prevajanju krajevnih imen so Oblakovi z nasveti pomagali strokovnjaki s področja geografije. Za lokalizacijo krajev so jim bili v pomoč krajevni repertoriji in jože-finski vojaški kataster. Pri prevodu krajev bi si morda lahko učinkoviteje pomagali s franciscejskim katastrom – cenilnim operatom, ki je nastajal prav v letih Lipičevega bivanja v Ljubljani, in s Freyerjevim krajevnim repertorijem.*

Prevajalka je zastavljeno nalogo opravila izjemno dobro, prevod je kakovosten in bralcu prijazen (berljiv). Besedilo je tako postalo dostopno ne le raziskovalcem, ampak tudi amaterskim ljubiteljem zgodovine, ki ne obvladajo nemščine in gotice, v kateri je bila natisnjena originalna Lipičeva Topografija. Marjeta Oblak je o tem delu zapisala: "Sedaj bo v slovenski besedi nagovarjala ves slovenski narod, saj je zapis v številnih pogledih odraz tedanjega življenja in dela."

K boljšemu razumevanju prevedenega besedila in k umestitvi le-tega v čas prispevajo še spremne študije. Nekateri izmed njih zelo dobro dopolnjujejo prevod, sistematično si sledijo od predstavitve življenjske zgodbe zdravnika Lipiča, prek obsežne predstavitve vseh štirih Lipičevih knjig in njegove umestitve v čas in prostor z zgodovinskimi študijami do strokovnih študij s področij medicine, geografije, veterine, farmacije in kemije. Kar tri spremne študije je za objavo pripravila urednica Zvonka Zupanič Slavec. V prvi Slavčeva predstavi življenjsko zgodbo zdravnika Lipiča z naslovom *Ljubljanski mestni zdravnik Fran Viljem Lipič*, v drugi Lipičevo delo z naslovom *Topografija Ljubljane – mozaični spomin na Ljubljano 19. stoletja*. Zadnja *Od medicinskih sistemov 18. stoletja do klinične medicine 19. stoletja* je za laika zanimiva, saj mu omogoči razumevanje razvoja medicine. V študiji Zvonka Zupanič Slavec med drugim tudi navaja: "Lipičeva Topografija tudi zdravniku ob večkratnem prebiranju ponuja vedno nove poglede, je pravo bogastvo za razmišljanje, v kakšnih mukah se je ta veda osvobajala spon preteklosti in dovoljevala, da je vanjo stopala svetloba novega znanja, napredka, svetloba, ki je prinašala in še vedno prinaša vse boljše obete za bolnika, potrebnega in željnega zdravja in dobrega počutja."

Z zgodovinskega stališča so bralcu Topografije obdobje in dogajanje v naših krajih, Avstriji in v širšem evropskem prostoru v Lipičevem času približali in osvetlili trije zgodovinarji. Vasilij Melik v prispevku *Ljubljana v Lipičevem času*, Jože Žontar z razpravo *Ljubljana in uprava Kraljestva Ilirije* in Igor Grdina s člankom *Od baročne do predmarčne dobe*. Prispevki so berljivi in polni zanimivih podatkov s političnega, upravnega in kulturnega področja tiste dobe. Vedenje o Lipiču pa bo postalo bogatejše z nadaljnjimi raziskavami primarnih in sekundarnih virov, na kar nas je opozorila zanimiva študija, ki osvetljuje Lipiča in njegovo delo v Ljubljani v obdobju pred prodorom kolere na Kranjsko, ki jo je na simpoziju predstavila Katarina Keber. Njen prispevek v knjigi pogrešamo. Kebrova je v referatu z naslovom *Dr. Fran Viljem Lipič in kolera v Ljubljani leta 1831* na podlagi virov predstavila Lipičev odnos do kolere – bolezni, ki se je razširila z vzhoda v Evropo in postala "kuga" 19. stoletja, Lipičevo izobraževanje na Dunaju v obdobju širitve te bolezni, predstavila pa je tudi nekaj njegovih zamisli o tem, kako bi bilo bolezen mogoče zdraviti.

Poleg strokovne študije s področja medicine so še spremne študije s področja kemije, veterine, geografije, farmacije. Med sicer kratke študije, a z veliko strokovnega izrazoslovja sodita *Materia medica* in *farmakoterapija* Aleša Krbavčiča ter *Nemška in slovenska kemijska nomenklatura v času Frana Viljema Lipiča* Andreja Šmalca. Bolj dostopna za branje sta prispevka geografa Marjana M. Klemenčiča in veterinarja Jožeta Jurca.

Ob sklepu velja še enkrat pohvaliti predvsem urednico in prevajalko. V zelo kratkem času sta namreč opravili obsežno, poglobljeno in natančno delo. Malce zastarelemu načinu navajanja arhivskega gradiva in napačnim navedbam podatkov o arhivskem gradivu, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije v zbirki Prešerniana, pa bi se lahko v prihodnje izognili.

Topografija si zasluži posebno pozornost, zato posvetimo še nekaj besed Lipičevi knjigi. Delo je razdeljeno na štiri knjige in opisuje Ljubljano v obdobju prve četrtine 19. stoletja z naravoslovnega, geografskega, etnografskega, medicinskega in upravnega stališča, sicer pa je v vseh štirih knjigah najti še marsikaj zanimivega o prebivalstvu Ljubljane kakor tudi o nje-ga navadah in razvadah.

V prvi knjigi avtor daje podatke o nastanku Ljubljane, opiše njeno okolico in kakovost pitne vode. Veliko pozornosti posveti Barju in osuševanju le-tega. V poglavjih, ki jih je povzel po Baltazarju Hacquetu in Franu Gerbiču ter še nekaterih drugih znanstvenikih tistega časa, spregovori o podnebjju in temperaturi, vlagi, sončnih, deževnih in meglenih dneh v različnih letnih časih ter o vetrovih... in opiše človekov vpliv na naravo. Pri pisanju naslednjega sklopa, posvečenega botaniki in zoologiji, sta Lipiču pomagala H. Freyer in F. Schmidt. Žal v opombah zaman iščemo natančnejše podatke o teh pomembnih možeh naše preteklosti. Ob koncu prvega dela knjige najdemo še številne podatke o kmetijstvu. V drugem delu prve knjige Lipič opisuje

* Alphabetisches Verzeichniß aller Ortschafts- und Schlösser – Namen des Herzogthums Krain, in deutsch und krainischer Sprache, nebst der Decanats- und Pfarr-Eintheilung, in welcher die Ortschaft liegt, sammt Angabe der Entfernung derselben vom Curat=Orte; als Commentar zur Special=Karte des Herzogthums Krain, von Heinrich Freyer, Laibach 1846.

bivanjske razmere v Ljubljani, industrijske obrate, pokopališče; govori o bolni živini, psih in o njihovem 'azilu' v Trnovem. Pred poglavjem o prehrani, kjer našteje hrano živalskega in rastlinskega izvora ter opiše narodne jedi, posveti pozornost tudi pijačam, kot so vino, žganje, pivo, prava kava, čaj in drugim osvežilnim pijačam ter sladoledu. Skrb zbujajoče se mu je zdelo čezmerno pitje, ki je botrovalo propadu številnih družin. V svojih razmišljanjih in opazovanjih govori še o tobaku, porokah, umiranju in s temi dogodki povezanih navadah prebivalcev Ljubljane. Pozornost nameni tudi materam in otrokom ter vzgoji, ki je bila po njegovem mnenju takrat premalo stroga. Lipič je po popisu prebivalstva iz leta 1831 povzel in predstavil družbeno in številčno sestavo prebivalstva Ljubljane vse od dninarjev do meščanov in plemičev. Daje tudi pregled vseh takratnih javnih ustanov in uradov, izobražencev, šolstva, muzejev in botaničnega vrta. Njegovo prvo knjigo končuje poglavje o morali na Kranjskem. Avtor tekstovnemu delu doda še tabelarične preglednice.

Druga knjiga je posvečena boleznim in zdravljenju. Lipič v njej posreduje svoje mnenje o takratni medicini in terapiji. Besedilu se pozna, da ga je pisal strokovnjak s področja medicine, zato je izredno koristna spremna študija Zvonke Zupanič Slavec, ki to zanimivo besedilo približa vsem drugim bralcem.

Tretja knjiga obravnava zdravstveno ureditev. V njej Lipič predstavi izobraževalni proces zdravnikov, ranocelnikov in babic ter v nadaljevanju ureditev takratne javne zdravstvene uprave. Govori o dobrodelnih ustanovah, še zlasti o negi bolnikov. Besedilo je obogateno s preglednicami obolelih, ozdravljenih, odpuščenih, rojenih in umrlih. Popisane so lekarne, humanitarni zavodi, med katere so uvrščeni špitali, vojaška bolnišnica, hiralnica nemškega viteškega reda, mestna ubožnica, civilna bolnišnica in blaznica, porodnišnica in najdenišnica. V drugem delu so povzeti vsi zdravstveni predpisi za zdravnike, ranocelnike, babice, lekarnarje ter navodila o uradnih poročilih zdravstvenega osebja in izvedenskih mnenjih sodnih in mrljskih oglednikov, o vojaškem naboru in o poslovanju lekarn.

V četrti knjigi najdemo natančen pregled demografskih podatkov. Zbrane podatke je Lipič razvrstil v tabele. Primerjal je razlike v rodnosti in smrtnosti med podeželjem in mestom, naravni prirastek prebivalstva, življenjsko dobo in visoko starost prebivalstva na Kranjskem.

Lipićevo delo je bilo v preteklosti že večkrat navajano in uporabljeno kot zanimiv in poučen vir za proučevanje zgodovine mesta Ljubljane v prvi polovici 19. stoletja.

Vsega, kar ta zanimiva knjiga vsebuje, seveda nismo mogli predstaviti, a eno je gotovo: pričujoči prevod, ki je zdaj dosegljiv širšemu krogu bralcev, je brez dvoma izziv za nadaljnje študijsko in raziskovalno delo.

Saša Serše

Sonja Anžič, Skrb za uboge v deželi Kranjski: socialna politika na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918. Ljubljana, Zgodovinski arhiv, 2002 (Gradivo in razprave; 22), 109 strani

Knjiga Sonje Anžič, oziroma njena dopolnjena magistrska naloga, pomeni v slovenskem zgodovinsko prvo resno obsežnejše delo o zgodovini socialne politike na Kranjskem. Čeprav je omenjeno tematiko obravnavalo že nekaj člankov – o revščini, milosrčnosti in skrbi za uboge so pisali Peter Radics, Žarko Lazarevič, Monika Rogelj in Nataša Strlič, ki so se večinoma, z izjemo Radicsa, ozko lokalno in vsebinsko omejili – pa se delo Anžičeve odlikuje predvsem po širšem pogledu na problematiko od zgoraj navzdol. Odločitve o skrbi za ljudi, ki se iz različnih razlogov niso mogli sami preživljati in so se znašli na robu preživetja, so se sklepale (in se seveda še vedno) v krogu oblastnih elit. Kdaj se je v preteklosti v družbi vzpostavil javni sistem, ki je ščitil pomoči potrebne z roba družbe, in v kakšnih razvojnih zgodovinskih oblikah je deloval, je bilo poglavitno vprašanje študije.

Zgodovinski pregled ukrepov in oblik dejavnosti na področju skrbi za uboge se začne v prvem poglavju v pregledu socialne politike do srede 18. stoletja. Izkristalizira se dejstvo, da so imele družbe v preteklosti do neke mere vendarle vzpostavljene različne sisteme javne skrbi, ki so zaznavali stisko ljudi in jim skušali pomagati. V srednjem veku so jim pomagali v obliki dobrodelnosti in milosrčnosti, ki sta po eni strani temeljili na sočutju in usmiljenju bogatejših, po drugi strani pa ju je vzpodbujala obljuba poplačila v onstranstvu. Bolj sistematično organizirane oblike pomoči pa so znane od 16. stoletja dalje, ko se začno ustanavljati številne že specializirane dobrodelne ustanove. Že za srednji vek je značilno ločevanje med praviimi reveži in tistimi, ki se klatijo in si pomoči ne zaslužijo. Za te reveže, ki so sicer sposobni za delo, so se sredi 17. stoletja organizirale posebne "prisilne delavnice", ki so imele nalogo nekakšne prevzgoje v smislu navajanja k delu. Ločevanje pravih revežev od navideznih so urejevali tudi s tem, da so skrb zanje povezali z domovinsko pravico. Sistem, ki je prepoznal upravičence do pomoči, je postajal vedno bolj natančen, nazadnje se je uveljavila praksa popisovanja in nadziranja beračev. Tudi v Ljubljani so leta 1651 pregled nad berači skušali dobiti tako, da so jih popisali in jim dali pločevinaste značke. Nastavili so tržne paznike, imenovane "beraški strah", ki so pazili, da se med prave berače zlasti ob tržnih dneh niso vrinili kmetje in postopači s podeželja. Avtorica sklone poglavje z ugotovitvijo, da so bili v tem obdobju ukrepi na področju socialne politike tesno povezani z dogajanjem na ideološkem področju, saj so za ta čas značilne ideološke dileme o revščini in usmiljenju. Prav tako ugotavlja, "da je bila socialna politika predmet zavezništva, kompromisov in sporov med različnimi družbenimi okolji in skupinami, med laičnimi ustanovami in cerkvijo, med mesti in državno administracijo".

Drugo poglavje osvetljuje dogajanje od srede 18. stoletja dalje, ko se za socialno politiko začne inten-